

Đề xuất dạy học Văn bản *Đất Nước* của nhà thơ Nguyễn Khoa Điềm – từ góc nhìn phê bình sinh thái

Trần Phương Thảo*, Lương Quỳnh Bảo Ngọc*,
Phạm Nguyễn Xuân Anh*, Huỳnh Xuân Quan*

*Sinh viên, Ngành Sư phạm Ngữ văn, Trường Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh

Received: 6/02/2024; Accepted: 15/02/2024; Published: 19/02/2024

Abstract: The article focuses on teaching the text of *Dat Nuoc* by poet Nguyen Khoa Diem from the spirit of ecological criticism towards the goal of meeting the competency standards of the General Education Program 2018, in parallel with the desire to encourage learners' sensitivity to environmental issues, motivate students to understand and love nature and country. By developing specific teaching plans, the paper emphasizes the potential of ecological critical theory to have a certain relevance in teaching Language Arts in an open direction.

Keywords: Ecocriticism, teaching reading comprehension, Nguyen Khoa Diem, *Dat Nuoc*

1. Đặt vấn đề

Chương trình (CT) Giáo dục phổ thông (GDPT) 2018 với định hướng mở, chuyển trọng tâm giảng dạy từ chuẩn kiến thức sang chuẩn năng lực đã mở ra tiềm năng lớn cho giáo viên (GV) có thể tổ chức dạy đọc - hiểu văn bản (VB) từ góc nhìn phê bình sinh thái (PBST). Việc nâng cao giáo dục đạo đức sinh thái cho học sinh (HS) đã và đang là vấn đề nhận được sự quan tâm tích cực. Dạy đọc - hiểu VB từ góc nhìn PBST giúp HS hiểu rõ hơn về mối quan hệ giữa con người và thiên nhiên, hiểu được sự cần thiết phải bảo vệ môi trường, những mối đe dọa mà môi trường đang đối mặt.

Thơ ca thời kì kháng chiến chống Mỹ là một nền thơ tràn đầy tinh thần cách mạng. Nguyễn Khoa Điềm (NKĐ) là một hồn thơ đã trưởng thành trong thời kì kháng chiến ấy. Thơ ông phản ánh sinh động hình ảnh đất nước và con người trong cuộc chiến chống Mỹ khốc liệt, phơi bày một hệ sinh thái chìm trong biển lửa. Vì thế, NKĐ khi viết về thiên nhiên bị tàn phá trong chiến tranh đã biểu hiện được ý thức sinh thái mạnh mẽ, phù hợp trong bối cảnh yêu cầu hình thành phẩm chất có trách nhiệm với môi trường sống đến từ người học. Bên cạnh đó, VB trích *Đất Nước* từ tập thơ *Mặt đường khát vọng* được đưa vào SGK Ngữ văn 12 tập 1 theo CT GDPT 2006 được giảng dạy theo tinh thần gia tăng nhận thức của thế hệ thanh niên về nét đẹp văn hoá dân tộc và sứ mệnh đối với đất nước. Tuy nhiên, nhóm nghiên cứu nhận thấy ở VB *Đất Nước* vấn đề về sinh thái chưa được chú trọng giảng dạy, giá trị thiên nhiên đối với đời sống con người trong VB vẫn chưa phân tích sâu và khai thác triệt để trong

quá trình dạy học.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. PBST và những tiềm năng trong dạy đọc hiểu VB ở trường phổ thông

Cheryll Glotfelty đưa ra định nghĩa trong phần mở đầu cuốn *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*: “Vậy thì PBST là gì? Nói một cách đơn giản, PBST là nghiên cứu mối quan hệ giữa văn học và môi trường tự nhiên. Giống như phê bình nữ quyền xem xét ngôn ngữ và văn học từ viễn tượng ý thức về giới, phê bình Mác xít mang ý thức về phương thức sản xuất cùng giai cấp kinh tế đến cho việc đọc VB, PBST tiếp cận nghiên cứu văn học bằng cách lấy trái đất làm trung tâm” (Glotfelty & Fromm, 1996, p.xviii). CT GDPT 2018 có nhiều đặc điểm phù hợp để lồng ghép vào trong giảng dạy đọc - hiểu VB từ góc nhìn PBST.

- Đối với HS, CT Ngữ văn 2018 có định hướng thông qua những phương pháp đổi mới và các hình thức tổ chức dạy học như kết hợp đọc, viết, nói và nghe để phát triển các phẩm chất chủ yếu cho HS. Trong đó, CT nhấn mạnh đến việc HS phải “biết yêu thiên nhiên, yêu đất nước với những biểu hiện phong phú trong cuộc sống cũng như trong văn học” (CTGDPT 2018, tr.88). Những chủ đề về thiên nhiên xuất hiện rất nhiều trong các bộ SGK mới hiện hành đã khẳng định vai trò của con người trong việc bảo vệ thiên nhiên. Vì thế, việc đọc - hiểu VB từ góc nhìn PBST cần phải được chú trọng để đặt trọng tâm lồng ghép các vấn đề sinh thái, môi trường vào trong mỗi VB văn học. Đặc biệt, khi khám phá thơ ca trong thời kỳ kháng chiến, môi trường sinh thái đặt ra cho chúng

ta những góc nhìn về con người và cuộc sống. Để đọc - hiểu một VB theo một góc nhìn mới đòi hỏi HS tư duy sáng tạo, có góc nhìn đa dạng để khai thác những giá trị mà VB mang lại trong quá trình tiếp nhận. HS sẽ được nâng cao năng lực, phẩm chất trong quá trình vận dụng bài học vào cuộc sống để đáp ứng được mục tiêu đề ra của CT GDPT mới.

- Về vai trò của GV, CT GDPT 2018 là một CT mở, yêu cầu GV phải tham gia xây dựng thiết kế CT bài dạy. Điều đó buộc GV phải cập nhật, vận dụng kiến thức sáng tạo hơn so với những gì đã có trong các bộ SGK mới. Đồng thời, GV cũng đóng vai trò chủ đạo giúp HS nắm bắt được kiến thức trọng tâm, gợi mở cho HS những cách tiếp cận tri thức mới. Trong quá trình giảng dạy cho HS, GV cần đặt ra những vấn đề mới khi HS tiến hành đọc - hiểu VB. Đặc biệt, việc tiếp nhận VB có ý thức sinh thái sẽ là một hướng nhìn mới, GV sẽ nghiên cứu và giúp HS giải quyết được những vấn đề chưa được khai thác trong văn học. Đây cũng sẽ là cầu nối cho việc HS vận dụng lý thuyết vào thực tiễn trong bối cảnh toàn cầu hoá. Từ đó, GV sẽ phát huy vai trò, năng lực dạy học, vận dụng linh hoạt các phương pháp để giảng dạy đọc - hiểu VB văn học.

2.2. Thiết kế khung kế hoạch bài dạy VB Đất Nước (NKĐ) từ góc nhìn PBST ở lớp 10 bộ Chân trời sáng tạo

2.2.1. Yêu cầu cần đạt

- Về kiến thức: Nhận biết về tác giả NKĐ và phong cách sáng tác của nhà thơ. Nêu được đặc điểm cơ bản về lý thuyết PBST. Vận dụng kỹ năng tư duy phản biện khi nhìn nhận VB từ góc nhìn sinh thái. Nhận biết một số nét đặc sắc về nghệ thuật: giọng thơ trữ tình - chính luận, vận dụng sáng tạo yếu tố văn hoá xen lẫn thiên nhiên để làm rõ mối quan hệ giữa đời sống con người và môi trường sinh thái.

- Về năng lực:

+ Năng lực chung: Phát triển năng lực giải quyết vấn đề và sáng tạo, năng lực tự chủ thông qua việc kết hợp các hoạt động đọc, viết, nghe, nói.

+ Năng lực đặc thù: Vận dụng được kiến thức tiếng Việt và kiến thức về quá trình phát triển của lịch sử dân tộc để tiếp cận, đọc - hiểu VB *Đất nước*. Phân tích và đánh giá cách thể hiện tư tưởng của NKĐ dựa trên hiểu biết về PBST.

- Về phẩm chất: Tích cực, chủ động vận động cộng đồng tham gia các hoạt động bảo vệ thiên nhiên, bảo tồn các giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể.

2.2.2. Thiết bị dạy học và học liệu

- Chuẩn bị của GV: Bài giảng điện tử; phiếu bài tập; bảng phân công nhiệm vụ cho HS hoạt động trên

lớp; bảng kiểm tra đánh giá thái độ làm việc nhóm, rubric đánh giá hoạt động của HS

- Chuẩn bị của HS: SGK *Chân trời sáng tạo* lớp 10 tập 1, Bài soạn theo hệ thống câu hỏi trong sách, vở ghi.

2.2.3. Tiến trình dạy học, bước này gồm 4 hoạt động. Thời gian thực hiện: 02 tiết, gồm 4 hoạt động sau:

Hoạt động 1. Khởi động

- Mục tiêu: Khởi động tạo hứng thú, thu hút HS thực hiện nhiệm vụ học tập. Vận dụng được kiến thức cả về tiếng Việt và quá trình phát triển của lịch sử dân tộc để tiếp cận đọc - hiểu VB *Đất Nước*. Nhận biết về NKĐ và phong cách sáng tác của nhà thơ.

- Nội dung: GV gợi mở vấn đề cho HS chia sẻ về thiên nhiên trong bài thơ *Đất Nước* của tác giả NKĐ.

- Sản phẩm: Câu trả lời, chia sẻ của HS về thiên nhiên trong bài thơ *Đất Nước* của tác giả NKĐ.

- Tổ chức thực hiện:

Bước 1. GV trình chiếu các hình ảnh về đất nước, quê hương và mời đại diện các nhóm trình bày, miêu tả hình ảnh trên sau khi thảo luận.

Bước 2. Các nhóm nhận xét về cách miêu tả của nhóm khác. Sau đó GV đánh giá kết quả thực hiện nhiệm vụ, dẫn nhập vào VB *Đất nước* của tác giả NKĐ.

Bước 3. HS đọc hiểu VB *Đất Nước* dựa trên hệ thống câu hỏi gợi ý của GV.

- GV giao nhiệm vụ (thông qua phiếu học tập):

1. Chủ thể trong bài thơ *Đất nước* là ai, bày tỏ những cảm xúc gì?

2. Em cảm nhận như thế nào về cách dùng từ của NKĐ khi hình dung về thiên nhiên và đất nước?

Bước 4. Đánh giá kết quả thực hiện nhiệm vụ học tập: GV nhận xét, đánh giá, kết luận: *Trong bài học này, HS sẽ được tìm hiểu VB Đất Nước qua lăng kính khác - lăng kính PBST.*

Hoạt động 2: Hình thành tri thức

- Mục tiêu: Nêu được đặc điểm cơ bản về lý thuyết PBST. Phân tích và đánh giá tư tưởng, chủ đề cùng những chi tiết phản ánh ý thức sinh thái trong bài thơ.

- Nội dung: GV chiếu câu hỏi, HS suy nghĩ, trả lời.

- Sản phẩm: HS viết đoạn văn ngắn từ VB *Đất Nước* - từ góc nhìn PBST.

- Tổ chức thực hiện:

Bước 1. GV đặt câu hỏi: Em hãy viết một đoạn văn ngắn trình bày suy nghĩ của em về mối quan hệ giữa con người và thiên nhiên trong VB *Đất Nước*.

Bước 2. HS thực hiện nhiệm vụ học tập: HS suy nghĩ, viết đoạn văn ngắn và báo cáo kết quả. Sau khi

HS báo cáo, GV sẽ dẫn dắt HS tìm hiểu về PBST.

Bước 3. Sau khi tìm hiểu về PBST, HS tự đọc lại bài cảm nhận của mình và nhận xét dựa theo câu hỏi gợi ý của GV: *Với góc nhìn PBST, em cảm nhận như thế nào về mối quan hệ của con người và thiên nhiên trong VB Đất Nước? Ý tưởng đó có giống cảm nhận ban đầu của em không?*

Bước 4. Đánh giá kết quả thực hiện nhiệm vụ học tập: GV nhận xét, đánh giá, chốt đáp án.

Hoạt động 3: Luyện tập

- **Mục tiêu:** HS củng cố lại kiến thức về PBST, VB *Đất Nước*. Đồng thời nhận biết một số nét đặc sắc về nghệ thuật: giọng thơ trữ tình - chính luận, vận dụng sáng tạo yếu tố văn hoá xen lẫn thiên nhiên để làm sáng tỏ sự gắn kết chặt chẽ giữa đời sống con người và môi trường sinh thái.

- **Nội dung:** GV giao nhiệm vụ, HS suy nghĩ, trả lời.

- **Sản phẩm:** HS trình bày ý nghĩa các chi tiết nghệ thuật trong VB *Đất Nước* từ góc nhìn thể loại và góc nhìn PBST.

- **Tổ chức thực hiện:**

Bước 1. GV chia lớp thành các nhóm, đưa nhiệm vụ: Bảng tri thức về thể loại, PBST, em hãy trình bày ý nghĩa một số chi tiết trong VB *Đất Nước* thể hiện mối quan hệ giữa con người và thiên nhiên.

Bước 2. HS thực hiện nhiệm vụ học tập: HS suy nghĩ, nêu ý kiến.

Bước 3. Báo cáo kết quả hoạt động và thảo luận: GV mời HS trả lời, yêu cầu cả lớp lắng nghe, nhận xét.

Bước 4. Đánh giá kết quả thực hiện nhiệm vụ học tập: GV nhận xét, đánh giá, chốt đáp án.

- **Kết quả thực hiện như sau:** GV chốt lại một số chi tiết sinh thái tiêu biểu và nêu ý nghĩa

+ Chi tiết 1: *Đất Nước lớn lên khi dân mình biết trồng tre mà đánh giặc* mang ý nghĩa nhấn mạnh sự gắn kết giữa đất nước và nhân dân, tôn vinh giá trị của thiên nhiên trong việc bảo vệ đất nước.

+ Chi tiết 2: *Đất là nơi anh đến trường* mang ý nghĩa đề cao sự gắn kết sâu sắc giữa con người với đất đai. Thiên nhiên qua biểu tượng đất trở thành nền tảng giáo dục và phát triển con người.

+ Chi tiết 3: *Những người dân nào đã góp tên Ông Đốc, Ông Trang, Bà Đen, Bà Điểm* mang ý nghĩa thiên nhiên từng bước được gán tên để thể hiện quyền lực của con người đối với môi trường sống. Từ đó cho thấy nhân dân đã bày tỏ mong muốn gắn kết với thiên nhiên thông qua việc chiếm lĩnh nó.

Hoạt động 4: Vận dụng

- **Mục tiêu:** HS vận dụng kiến thức đã học về *Đất Nước* từ góc nhìn PBST để giải bài tập. Qua đó, nhận biết rõ tầm quan trọng của môi trường sinh thái trong việc hình thành không gian văn hóa sinh hoạt của con người.

- **Nội dung:** HS chia sẻ về những hoạt động bảo vệ môi trường, không gian văn hóa ở địa phương thông qua hình thức trò chơi chung sức.

- **Sản phẩm:** Câu trả lời của HS.

- **Tổ chức thực hiện:**

Bước 1. GV chia lớp thành các tổ từ 8 - 10 HS, đưa nhiệm vụ: Vận dụng kiến thức vừa học, em hãy kể tên các hoạt động bảo vệ môi trường, không gian văn hóa ở địa phương

Bước 2. HS thực hiện nhiệm vụ học tập: HS suy nghĩ, phát biểu.

Bước 3. Báo cáo kết quả hoạt động và thảo luận: GV mời HS trả lời, yêu cầu cả lớp lắng nghe, nhận xét.

Bước 4. Đánh giá kết quả thực hiện nhiệm vụ học tập: GV nhận xét, đánh giá, chốt đáp án và bổ sung vì tùy vào mỗi địa phương sẽ có những hoạt động khác nhau, khen ngợi nhóm HS có câu trả lời phù hợp, sáng tạo, đầy đủ.

- **Hướng dẫn về nhà:** GV dặn dò HS ôn tập bài *Đất Nước*.

3. Kết luận

Quá trình dạy đọc - hiểu VB *Đất Nước* (NKĐ) từ tinh thần PBST là một nghiên cứu bước đầu, sơ khai của chúng tôi trong việc mở rộng những góc nhìn mới trong giảng dạy môn Ngữ văn theo định hướng CT mới 2018. Định hướng này không chỉ hướng đến mục tiêu phát triển năng lực đọc hiểu của HS, mà còn là hành trình bồi dưỡng tư duy phản biện, vun đắp cho các em khả năng nhìn nhận đa chiều về VB và cuộc sống. Thông qua việc trải nghiệm đọc với thực tế bản thân, HS được khuyến khích khám phá thế giới quan sinh thái ẩn trong VB, rèn luyện kỹ năng tư duy độc lập, sáng tạo và biết tôn trọng sự đa dạng trong các góc nhìn về cuộc sống.

Tài liệu tham khảo

[1]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *CT GDPT - CT tổng thể 2018*. NXB Giáo dục Việt Nam.

[2]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018). *Thông tư số 32/2018/TT-BGDĐT ngày 26 tháng 12 năm 2018 CT GDPT môn Ngữ Văn*. Hà Nội.

[3]. Glotfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press.